

İNSAN HAKLARI MÜCADELESİ SOSYALİST BİR STRATEJİNİN PARÇASI OLABİLİR Mİ?

Could the Human Rights Movement Be Part of a Socialist Strategy?

Gönenç Hacaloğlu*

Geliş Tarihi / Received :30 Ocak 2023

Kabul Tarihi / Accepted : 8 Nisan 2023

Hacaloğlu, Gönenç (2023), "İnsan Hakları Mücadelesi Sosyalist Bir Stratejinin Parçası Olabilir mi?", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 21, Sayı 82, (Bahar 2023), ss: 31-58.

31

Öz

Kapitalizmin neoliberal döneminde, özellikle de Soğuk Savaş sonrasında, hakim bir haklar paradigması statüsüne kavuşan insan hakları söyleminin meşruiyet zemini, neoliberalizmin mağduru olan kitlelerce sorgulanır hale geldi. Peki, günümüzde insan hakları söylemi ve mücadelesi neoliberalizme karşı toplumsal hareketlerin özgürleştirici eğilimleri bağlamında sosyalist stratejilerin bir bileşeni olarak yeniden tanımlanabilir mi? Bu çalışma, insan haklarının, kapitalizmin ideolojik hegemonyası altında şekillenmiş ve ona yüklenmiş anlamlarının dışında ve ötesinde ufku kapitalizmle sınırlanmamış bir toplum projesinin parçası olmasının olanakları üzerine bir tartışma yürütmektedir. Bu bağlamda Marx'ın Yahudi Sorunu'nda ele aldığı biçimiyle Marksizmin klasik insan haklarına dair temel yaklaşımından Bağımlılık Okulu'nun katkıları başta olmak üzere Marx sonrası Marksizm içi tartışmaların eleştirel katkılarına dek geniş bir literatürden yararlanılmıştır. Neoliberalizmin meşruiyet krizi, her zamankinden daha fazla, alternatif bir toplum projesinin ortaya çıkmasının olanaklarını zorlarken, insan haklarının kapitalist hegemonyanın karşısında bir karşı-hegemonya tesisi için olanaklarının ve açmazlarının ortaya konulması elzemdir.

Anahtar Sözcükler: insan hakları; post-Marksizm; Bağımlılık Okulu; emperyalizm

* Arş. Gör., İstanbul Gedik Üniversitesi, Hukuk Fakültesi; Doktora Öğrencisi, Galatasaray Üniversitesi, Kamu Hukuku, gonenchacaloglu@gmail.com, Orcid Numarası: 0000-0002-9274-1441
Res. Asst., İstanbul Gedik University, Faculty of Law; Ph.D. Student, Galatasaray University, Public Law, gonenchacaloglu@gmail.com, Orcid Number: 0000-0002-9274-1441

Abstract:

In the neoliberal era of capitalism, especially after the Cold War, the legitimacy of the human rights discourse became questioned by the masses who were victims of neoliberalism. Could the human rights discourse and movement today be redefined as a component of socialist strategies in the context of the emancipatory tendencies of social movements against neoliberalism? This study discusses the possibilities of human rights being part of a socialist strategy against the ideological hegemony of capitalism. In this context, a wide range of literature has been used, from the basic approach of Marxism to classical human rights as Marx discussed in the Jewish Question, especially the contributions of the Dependency School, to the critical contributions of post-Marxist debates. As the crisis of legitimacy of neoliberalism pushes the possibilities for the emergence of an alternative social project more than ever, it is essential to reveal the possibilities and dilemmas of human rights for the establishment of a counter-hegemony against capitalist hegemony.

Key words: human rights; post-Marxism; Dependency School; imperialism

Giriş

Yaşamın Neoliberalizmin içinde bulunduğu meşruiyet krizinde, neoliberalizmin taşıdığı veya onu meşrulaştıran tüm kavram ve değerler sorgulanmaktadır. Şüphesiz bunların başında, neoliberal küreselleşme dönemine damgasını vuran bir kavram olarak “insan hakları” kavramı geliyor. İnsan hakları kavramının biri hakim, diğeri ise onun karşısında yer aldığı iddia edilen ikili bir anlama sahip olduğu söylenebilir. İlki, hakim paradigmanın dokunulmaz atfettiği, eleştirilemez ve sorgulanamaz olarak gösterdiği bir dizi etik değerler kümesi olarak kavranmaktadır. Tüm uluslararası hukuk belgeleri, ülke anayasaları ve kurucu hukuki metinler soyut bir “insan haklarından” ve onun korunmasından bahsederler. İkincisi ise sistem-karşıtı hareketler tarafından, kapitalist dünya sistemine karşı yükselen itirazlarda – özellikle tarihsel yanına yapılan vurguyla – kullanılan bir kavram seti olarak tanımlanabilir. İkinci tanımının kapsamını Balibar şu şekilde ifade etmiştir:

“İnsan haklarının evrenselliğinin sadece beyan edilmelerinden değil, hakim düzene karşı tüm direniş ve itirazların kendilerinin de meşruiyet kazanmak için soyut insan haklarının korunması ya da genişletilmesi terimleriyle formüle edilmesi gerektiği olgusundan türediği fikri uzun zamandır savunulagelmiştir (Balibar, 2018:9).”

İlk ve hakim anlamıyla kavranan insan hakları, mevcut küresel kapitalist sistemin ve onun güncel biçimi olan neoliberalizmin meşrulaştırılması için kullanılan bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Neoliberalizmin meşrulaştırılması ile kastedilen mevcut hegemonyanın rıza unsurunun gerçekleştirilmesidir. Pekâla “insan hakları” ve onun korunması, emperyalist merkezlerin çevre ülkelere yönelik müdahalelerinde başvurdukları ilk gerekçeyi oluşturmaktadır. Aynı

biçimde askeri müdahale olmasa bile, Üçüncü Dünya ülkelerinin ekonomik bağımsızlık taleplerinin bastırılmasında ve küresel pazara dâhil edilmelerinde hakim bir söylem olarak yine karşımıza “insan hakları” çıkmaktadır. Örneğin, bağımsızlıkçı Üçüncü Dünya liderlerinin hemen hepsinin ortak özelliği olarak insan haklarına saygı duymayan, otoriter ve totaliter özellikler gösteren kimseler oldukları propaganda edilmekte; hepsinin alternatifi ise “demokrasiyi ve insan haklarını savunan” Batıcı liderler olmaktadır.

Whyte (2018:25), insan haklarının, devletin ekonomiye müdahalesini sınırlayacak ve ekonomik büyümeyi teşvik edecek liberal bir ekonomik düzenin merkezi bileşeni olarak şekillendirildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda insan hakları ve onunla ilişkili olarak demokrasi/demokratikleştirme söylemleri Üçüncü Dünya’yı hedef alan askeri müdahalelere ve neoliberalizasyon programlarına dayanak olmaktadır. Bu dayanak noktasının önemli söylemsel temeli olan insan hakları, hakim paradigmayla uyumlu, Birinci Dünya fonları ile çalışan çeşitli Sivil Toplum Kuruluşları (STK) tarafından yapılan ve sıklıkla “insani yardım” ismiyle anılan “insan hakları kampanyaları” ile tanımlanır durumdadır. En bilinen insan hakları STK’larının merkezlerinin bulunduğu ve faaliyet gösterdiği alanların coğrafi farklılığı bu çarpık durumu ortaya koyan bir örnek oluşturmaktadır.

İnsan hakları, bahsedilen hakim anlamıyla, ayrıca tek başına bir “ideoloji” olarak da tanımlanmakta; “tarihin sonundaki ideoloji”, “yenilgilerin ideolojisi”, “ideolojilerin sonundaki ideoloji” olarak adlandırılmaktadır. Göran Therborn’un (1999:15) Althusser’den atıfla belirttiği üzere ideoloji, insanları özne olarak adlandıran ve onlara hitap eden bir söylem olarak iş görür. Bu bağlamda insan hakları, hakim ideolojinin stratejik söylemi olarak onun “işini görmektedir”. İnsan haklarını tek başına bir ideoloji ya da kapsamlı bir ideolojinin stratejik söylemi olarak adlandırsak da iddia edilen değişmemekte, insan haklarına kendinden öncekilere son veren ve hepsini aşan mistik bir anlam yüklenmektedir. Bu yaklaşım, sosyalizmin yenildiği, kapitalizmden öte bir toplumsal formasyonun gelmeyeceğini iddia eden post-modern teorinin, özellikle SSCB’nin yıkılmasını izleyen süreçte, akademide hegemonik bir konuma gelmesiyle yerleşiklik kazanmış durumdadır. İnsan haklarını “tarihteki son ütopya” olarak tanımlayan Moyn’a göre (2010), daha önce daha ileri bir toplumsal formasyon hedefleyen ideolojilerin yarattığı “düş kırıklığı” yerini yeni bir “ütopya” olarak insan haklarına bırakmıştır. İnsan haklarının ideolojiler üstü olarak tanımlanmasının yarattığı mistikleştirme, hakim paradigmayı güçlendirerek onun uluslararası müdahalelerdeki rolünün sorgulanmasının önüne geçmektedir.

Bahsedilen hakim anlamıyla insan hakları ve “insan hakları mücadelesi” kapitalist sistemin yarattığı sömürü ilişkilerinin sebepleri ile değil, sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Çünkü mevcut liberal yorumu, sistemin kendisinden kaynaklanan sorunları birer patoloji olarak görmekte, haliyle bu patolojilerle sistemi değiştirmeden başa çıkmanın mümkün olduğunu iddia etmektedir. Örneğin kapitalist dünya sistemiyle tamamen uyum içinde çalışan uluslararası bir mahkeme, bir insan hakkı ihlalinin failiyle kurbanlar arasındaki bir mesele olarak kavrayacak ve aralarındaki bu özel ilişkiye uygulayacağı hukuk kurallarıyla sistemde bir iyileştirmeye neden olduğunu varsayacaktır. Oysa kapitalizmin neden olduğu sömürü ilişkilerinin sürekli yenilenen “insan hakkı ihlalleri” yaratması beklenen bir durumdur ve bunlarla bu ilişkileri ortadan kaldırmayı hedeflemeden mücadele edilebileceğini söylemek, mevcut sömürü ilişkilerini meşrulaştıran bir durum yaratmaktadır. Kastedilen, insan haklarının felsefi temeli olarak “insan onuru” kavramı ve bunun sömürü ilişkilerinin içinde sıklıkla ihlal ediliyor olmasıdır. İnsanın onurlu bir yaşam sürmesinin ön koşulu bir başkası tarafından sömürülmemesidir.

Neoliberal sistem, yoksulluğu derinleştirir ve şiddeti sıradanlaştırırken oldukça çelişkili biçimde egemen paradigma (hakim insan hakları ideolojisinin taşıyıcısı olduğu) “yoksulluk ve şiddetle mücadele” söylemiyle meşruluk sağlamaktadır (Özdek, 2002:1). Ancak bu meşruiyetin günümüzde ciddi bir aşınmaya uğradığı söylenmelidir. ABD’nin Afganistan ve Irak işgalleriyle başlayan süreç Batı hegemonyasının ve kapitalizmin meşrulaştırıcısı olan “insan hakları”nın nasıl araçsallaştırıldığını göstermiş, özellikle Üçüncü Dünya halklarının bu kavrama inanç duymasını ciddi ölçüde engellemiştir. 1990’ların sonlarından itibaren boy gösteren ve 2000’li yıllarda hızlanan küreselleşme ve savaş karşıtı toplumsal itirazlar yerkürenin pek çok yerinde yaygınlaşmıştır. Esas olarak 2008 yılındaki kriz neoliberalizmin sorgulanır hale gelmesinin vesilesi olurken, 2010’lu yıllarda dünya çapında halklar arasında giderek artan eşitsizlikler ve yoksullaşma alabildiğine hızlanmıştır. Yoksullaşan kitlelerin kontrol altına alınması eğilimi, küreselleşmenin ilk dönemlerinden farklı olarak günümüzde daha görünür hale gelmiş; sistem için tehlike arz eden kitlelere yönelik şiddet ve güvenlik politikalarını son derece baskın hale getirmiştir (Özdek, 2002:21). Neoliberalizmin halkların geleceğe yönelik olumlu beklentilerini ortadan kaldırmasıyla birlikte on sekizinci yüzyıldan bu yana kapitalizmin kitleler nezdinde meşruiyetini sağlayan “çocuklarımız bizden daha iyisini yapacak” argümanı son bulmuştur (Saad-Filho, 2020). Arap ülkelerinden Latin Amerika’ya yer kürenin oldukça büyük bir kısmında halk yığınları neoliberalizme karşı radikal itirazlar sergilemişlerdir. Son olarak 2020 yılından bu yana sürmekte olan küresel

pandemi neoliberal politikaların başarısızlığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Pandemi ile beraber “küreselleşme olgusu gözle görülür bir şekilde yavaşlamış”, neoliberalizme özgü sermaye birikim sürecinin doğal sınırlarına ulaştığı görüşü yaygınlaşmıştır (Yıldızcan ve Özpınar, 2021:7). Costas Lapavitsas, Jacobin’de yayınlanan yazısında pandemi krizi ile birlikte gerileyen bir sistem olarak neoliberalizmle yüzleşmenin tarihsel bir ihtiyaç olduğunu belirterek emekçilerin daha çok söz sahibi olması ve finansallaşma yerine kamu mali kurumları kurulmasını içeren bir siyasi mücadele programı önermektedir (Lapavitsas, 2020). Sonuçta neoliberalizmin başarısızlığının kanıksanması, dünyanın her yanında güvenlik ve şiddet politikaları ile neden olduğu insan hakkı ihlalleri, sosyal adalet ve eşit bölüşüm taleplerinin yükseliyor olması, insan haklarının hakim anlamının karşısında, kapitalist paradigmanın ötesine taşacak şekilde yeniden tanımlanmasının imkânlarını ve örneklerini de yaratmaktadır.

İnsan haklarının ve mücadelesinin sistem dışı hareketlerce de içeriliyor oluşu mevcut Batı hegemonyasına, onunla tarihsel olarak ayrılmaz olan kapitalist dünya sistemine ve Wallerstein’in ifadesiyle kapitalizmin “jeokültürü” olan liberalizme karşı sosyalist bir strateji için alan açabilir.

“İnsan hakları söyleminin kullanılması politik, ekonomik ve sosyal taleplerin hak talebi şeklinde ifadelendirilmesidir ve sadece araçsal olmayıp, ezilmişlere ait alternatif değerler, normlar ve hayat şekillerini meşrulaştırmak için operasyonel önem, yani Gramsci’nin terminolojisiyle hegemonya-karşıtı özellik taşıy (Kıvılcım, 2009:220).”

Gramsciyen bir ifade ile “hasımlarının üstesinden gelmek için” onları “kendi egemen dünya görüşünün normlarını ve değerlerini özümsemeye ve kabul etmeye razı ederek onların ‘gönüllü’ desteğini kazanmaya” (Ransome, 2011:180) yönelik bir mücadele mevcut hegemonyanın karşısında bir karşı-hegemonya mücadelesidir. Bu bağlamda hakim anlamıyla insan haklarının “kurucu öğeleri üzerinden çalışmak ve onları yeniden şekillendirmek” (Kıvılcım, 2009:219) mümkün olabilir.

Sosyalist bir strateji için insan haklarının ve mücadelesinin politik bir alan açıp açamayacağına ilişkin yapılacak değerlendirmede insan hakları ile Marksizmin arasındaki ilişkinin incelenmesi işlevli olacaktır. Bunun için öncelikle Marx’ın ‘Yahudi Sorunu’nda ele aldığı biçimiyle klasik Marksizmin insan haklarına yaklaşımının incelenmesi, ardından Marx sonrası Marksizm

İçerikler, topluluğa katılım, özellikle de politik topluluğa, devlet yaşamına katılıştır. Bunlar politik özgürlük kategorisine, daha önce gördüğümüz gibi, dinin ve bu arada Yahudiliğin de tartışmasız ve pozitif kaldırılışını kesinlikle önvarsaymayan yurttaş hakları kategorisine girerler. Geriye insan haklarının diğer kısmına, ‘droits du citoyen’den farklı olduğu kadarıyla “droits de l’homme”a gözetmek kalıyor (Marx, 2014:27).”

İnsan Hakları, Marksizm ve Yahudi Sorunu

İnsan haklarına ilişkin bir Marksist bir değerlendirmenin başlangıç noktasını Marx’ın, Genç Hegelci Bruno Bauer’in çalışmasını eleştirmek için, 1843 yılında kaleme aldığı ‘Yahudi Sorunu’ndan başlatmak doğru olacaktır. Marx bu çalışmasında esas olarak Bauer’in Prusya’daki Yahudilerin özgürleşmesi üzerine görüşlerini eleştirmektedir. Bauer’in Yahudilerin özgürleşmesinin devletin sekülerleşmesiyle mümkün olacağı temel görüşüne karşı Marx, gerçek bir özgürleşmenin insanlığın dini, politik ve ekonomik tüm bağlardan özgürleşmesiyle mümkün olabileceğini iddia eder. Bu bakımdan çalışma esas olarak din ve politik özgürleşme ilişkisi üzerine kaleme alınmış olmasına rağmen insan hakları kavramına ilişkin genç Marx’ın temel görüşlerini de içerir. Bunun nedeni Marx’ın Bauer’i eleştirirken Fransız Bildirgeleri ve anayasaları üzerinden “insan hakları” ve “yurttaş hakları” arasında yaptığı ayırmadır.

36

“Bauer’e göre insan, evrensel insan haklarına sahip olabilmek için, “inanç ayrıcalığı”nı feda etmelidir. Biz de bir an için, şu insan haklarına asıl biçiminde, bulucuları olan Kuzey Amerikalılar ve Fransızlardaki biçiminde, göz atalım. Bu insan hakları kısmen politik, başkalarıyla ortaklık durumunda kullanılan haklardır. İçerikleri, topluluğa katılım, özellikle de politik topluluğa, devlet yaşamına katılıştır. Bunlar politik özgürlük kategorisine, daha önce gördüğümüz gibi, dinin ve bu arada Yahudiliğin de tartışmasız ve pozitif kaldırılışını kesinlikle önvarsaymayan yurttaş hakları kategorisine girerler. Geriye insan haklarının diğer kısmına, ‘droits du citoyen’den farklı olduğu kadarıyla “droits de l’homme”a gözetmek kalıyor (Marx, 2014:27).”

Marx’ın yurttaş hakları ile insan hakları arasında yaptığı ayrımı anlayabilmek için Marksizmde (Genç Marx’ın incelediği zeminde diye de ifade edilebilir) sivil toplum ve devlet arasındaki ayrılığa ilişkin kavrayışa odaklanmak gerekmektedir. Marksizme göre devlet her zaman toplumdan bir ayrışmayı, devletin toplumu oluşturan insanların faaliyetlerine yabancılaşmış olmasını ifade eder (Savran, 1987:52). Engels, devletin oluşumuna dair bu tarihi sorunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Son olarak, kurum, gentilice toplumla devlet arasındaki uzlaşmaz

karşıtlığı da açığa vurur, devleti meydana getirmek bakımından ilk girişim, gensleri, onlardan her birinin üyelerini, ayrıcalıklılar ve ayrıcalıksızlar biçiminde ve ayrıcalıksızları da, birbirine karşı iki emekçi sınıf biçiminde bölerek, parçalamaya dayanır (Engels, 1979:338).”

Marx da yine Yahudi Sorunu’nda devletin toplumdan yabancılaşmasını, “genel devlet erki, halktan yalıtık bir egemenin ve onun hizmetkarlarının özel işi olarak görülür” (Marx, 2014: 34) diyerek anlatmıştır. Marksizme göre bu ayrılık, doruk noktasına kapitalist devlette ulaşır. Çünkü kapitalist üretim ilişkilerine özgü olan artığa el koyma biçimi, yine kapitalizme özgü olan ekonomi-politika ve devlet-toplum ayrışmasını beraberinde getirmektedir (Yalman, 2012:82). Kapitalist devletin, kendinden önceki devlet biçimlerinden farklılığını oluşturan şey, “doğrudan üreticinin mülksüzleştirilmesine, kapitalist için mutlak özel mülkiyetin korunmasına ve onun üretim ve elkoyma üzerindeki kontrolüne izin veren sınıf güçleri ile devlet iktidarı arasındaki denge” (Wood, 1981:69) durumudur. Sınıf iktidarı ile devlet iktidarını birbirine eşitleyen veyahut yakınsayan kapitalizm, üreticiyi üretim araçlarından ayırırken ekonomi ile politika, devlet ve toplum arasında bir ayrışmaya sebep olur. Kapitalist devlet, sivil toplumdan bütünüyle ayrılmış devlettir. “Gerçek dünyevi yaşamlarında eşit olmayan, sömüren ve sömürülen insanlar” (Savran, 1987:52) kapitalist devlette yurttaşlık yanılısamıyla eşit kılımlar.

“Droits de l’homme, insan hakları, droits de citoyenden, yurttaş haklarından işte böyle ayrışır. Kimdir citoyenden ayrışan bu homme? Sivil toplum üyesinden başka kimse değil. Niye sivil toplum üyesine insan, kısaca insan ve haklarına da insan hakları d e n i r ? Bu nasıl açıklanmalı? Politik devletin sivil toplumla olan ilişkisiyle, politik özgürleşmenin özünü (Marx, 2014:29).”

Marx, insan hakları ile yurttaş haklarını – devlet ve sivil toplum ayrımının doğal sonucu olarak – kategorik olarak ayırdıktan sonra bu kavramları incelemeye başlar. Devlet-sivil toplum ayrışmasının yurttaş hakları-insan hakları ayrışmasına yansması, insan haklarının sivil toplumu oluşturan insanlara, yurttaş haklarının ise politik yönetime (devlet) katılan yurttaşlara ait haklar olarak kavranmasıdır. Marx, insan haklarını, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin 2. maddesinde (doğal ve kaldırılmaz haklar olarak) sayılan “eşitlik, özgürlük, güvenlik ve mülkiyet” hakları üzerinden eleştirir.

“Biz her şeyden önce, insan hakları denilen hakları, droits de l’homme’u,

droits de citoyenden farklı olarak, sivil toplum üyesinin, yani egoist insanın, öteki insanlardan ve topluluktan koparılmış insanın haklarından başka bir şey olmayan haklar olarak kaydediyoruz (Marx, 2014:29).”

Marx’a göre bildirgelerde tanımlanan eşitlik, özgürlük ve güvenlik haklarının tümü esasen mülkiyet hakkının gerçekleşmesi için bir ön koşul olarak tanımlanmıştır. Ona göre bildirgelerdeki “özgürlük”, “dünyadan elini eteğini çekmiş, yalıtık monad olan” insanın, diğer insanlardan ayrılma hakkıdır ve bu hakkın pratik uygulanımı, özel mülkiyet hakkıdır (Marx, 2014:30).” “Eşitlik”, insanın diğer insanlardan ayrılma hakkının yani “özgürlüğün” eşitliği; “güvenlik” ise özel mülkiyetin güvenliği, “egoizmin sigortasıdır (Marx, 2014:30).”

Marx’ın insan hakları eleştirisini Fransız Bildirgeleri üzerinden yürütmesinin anlamı burjuva devrimlerinin eşitlik ve özgürlük vaatlerinin ancak biçimsel olarak gerçekleşebileceğini vurgulamaktır. “Fransız Devrimi kapitalist ekonomiyi politik olarak özgürleştirmeyi başarmıştır; şimdi gerekli olan tam bir insani özgürleşmeyi sağlayacak olan toplumsal bir devrimdir (Douzinas, 2018:181).” Marx’ın insan haklarına olan eleştirisi amaçlarından dolayı değil, yeterince insani olmamaları ve verdikleri yetkilerin eşit olarak paylaşılmamasından” (Douzinas, 2018:188) dolaydır. Fransız Bildirgeleri’nde hakları tanımlanan “insan” ona göre soyut, gerçek hayattan dışlanmış ve idealize edilmiş bir insan figürüdür.

İnsan Haklarına İlişkin Marx Sonrası Marksist Yaklaşımlar

Batı Marksizminin insan hakları ile ilgili yazını, Marksist külliyat içerisinde daha geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle Claude Lefort, Etienne Balibar ve Jean-François Lyotard, insan haklarının politik doğası ve ortak çalışmaya dayalı potansiyeli üzerine çalışmışlardır (Douzinas, 2018:193). Elbette belirtmek gerekir ki post-modern teoriden etkilenen post-Marksizm çalışmalarının bir kısmı hakim insan hakları ideolojisinin eleştirisi olmaktan çok egemen ideolojiyi güçlendiren bir yerde durmaktadır. Bunun altında, reel sosyalizmin bireyin özgürlüğü ve toplumsal çıkar arasındaki dengeyi gerçekleştirmediği ve bireysel özgürlüğü gerçekleştirmek konusunda yetersiz kaldığı eleştirisi yatmaktadır. Reel sosyalizm deneyimlerine yönelik bu eleştiri kaçınılmaz bir biçimde post-modernizmin yükselişi ile beraber, “insan hakları ideolojisini” tarihten ve sınıf ilişkilerinden bağımsız, ezeli ve ebedi olarak kabul edilen evrensel değerler olarak kavramaya yol açmıştır. “Tarihin sonunun” ilan edildiği bir dönemde sosyalizmin tek başına savunulması totalitarizm savunusu

olarak insan hakları ile çelişkili kabul edilmiş; sosyalizm başına getirilen “demokratik” veya “özgürlükçü” ekleri ile savunulabilir ilan edilmiştir.

Bu olumsuz etkiye rağmen, post-Marksist yaklaşımların bir kısmının da insan hakları kavramına ilişkin geleneksel Marksist yaklaşımı genişleterek sosyalizme yeni bir ufuk kazandırdığı iddia edilebilir. Örneğin Douzinas’a göre post-Marksizm, politik fikirlerin ne doğru ne de yanlış olduklarını, onların dünyamızı anlamlı kılmamızın araçları olarak anlaşılması gerektiğini vaaz etmektedir (Douzinas, 2018:192). Tam da bu nedenle:

“Hukuk ve politika alanında görev, insan hakları gibi yanlış ideolojik kavramlardan kurtulmak değildir pek; bu kavramları, kazanmış olabilecekleri muhafazakâr çağrışımlara karşı yeniden tanımlamak, halka hitap eden politika projesine uyarlamak ve bu kavramlar etrafında “hegemonik” bir blok inşa etmektir (Douzinas, 2018:192).”

Post-Marksizmin, insan haklarının ortak çalışmaya dayalı potansiyeli üzerinde durması, kolektif eylem açısından da yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Örneğin Balibar’a göre, Fransız Bildirgesi ile ortaya çıkan klasik haklar, eşitlik ve özgürlüğü ilk kez bir araya getirerek evrensel bir siyasi katılım hakkı yaratmıştır. Eşitlik ve özgürlüğün bu şekilde eşitlenmesi, bütün hakların politize olması ve yurttaşlığın anlamının genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Bunun ortaya çıkardığı düzlemde işçilerin ve onların bakmakla yükümlü oldukları kişilerin hakları bir mücadele pratiği olarak ortaya çıkar (Balibar, 1994:205-226). Douzinas da kolektif politik eylemle insan hakları arasında benzer bir bağlantı kurmuştur:

“İnsanlığın görevi kolektif politik eylemle kendi kurtuluşunu gerçekleştirmektir. Bu, mantıksal olarak, eşitlik olmadan özgürlük olamayacağı; (...) bireysel özgürlüğün insanların kolektif kurgusu olduğu ve politik olarak da kurtuluşun bir armağan olamayacağı, onun ancak ve ancak topluluk içinde ve diğerleriyle birlikte ortak eylemle elde edilebileceği anlamına gelir (Douzinas, 2018:196).”

Yine benzer bir yaklaşımla Lefort, liberal insan hakları kavrayışının apolitikliğinin ve “atomizminin” sorunlu olduğuna inanırken; Marx’ın insan haklarına yaklaşımına ilişkin olarak “onun hakların ideolojik yanının kendini tutsak etmesine izin verdiği”, “bu hakların pratikte ne anlama geldikleriyle, sosyal hayata ne gibi değişiklikler getirdikleriyle ilgilenmediği” eleştirisinde bulunmaktadır (McLoughlin, 2016:308). Lefort, bildirgelerin tanıdığı hak

ve özgürlüklerin “yurttaşların birbirleriyle iletişim kurmaya başladıkları bir kamusal alanın yaratıcısı” vazifesi gördüğünü ve “sosyalleşme için yeni bir çerçeve yarattığını” ileri sürerek (Lefort, 2013:131) gerçekten de hakların teorik boyutundan ziyade pratik yanlarına odaklanmaktadır. Ancak yine de burada belirtmek gerekir ki Lefort’un Marx’ın hakların pratik yanını yok saydığı eleştirisi pek yerinde değildir. Hatta tam aksine Marx’ın eleştirisi sürmekte olan sömürü ve tahakküm ilişkilerine rağmen bireyi eşit ve özgür addeden, tek hayat gayesinin faydacılık olduğunu (Kapital’deki ifadesiyle “özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve Bentham”) söyleyen liberalizmin, insanı gerçek dünyadan ve toplumsal ilişkilerden soyutlamasına ilişkindir (Özenç, 2015:155-157). Rancière içinse insan hakları, tam olarak neyi kapsadıkları ve öznesinin kim olduğuyla alakalı olarak tartışmaya yol açtıkları, bu bağlamda “kolektif politik mücadele yoluyla bir özneleşme sürecine” neden oldukları için önemlidir (McLoughlin, 2016:315).

Post-Marksizmin, insan haklarını yeniden tanımlayarak hakim anlamından kurtarmak ve insan haklarının kolektif politik eylemle ilişkisini kurmak şeklindeki ikili fonksiyonuyla sosyalist siyasetlere katkı sağladığı iddia edilebilir. Ancak bu katkının da bazı sorunları beraberinde getirdiği belirtilmelidir. Somut bir örnek olarak, Douzinas’a göre, hakim paradigmadan etkilenmiş olan “çağdaş popüler insan hakları kampanyaları, doğrudan eylem ve tek siyasetli inisiyatifler lehine resmi politik kurumlardan uzak durarak çok sayıdaki toplumsal çelişkiyi ve parçalı mücadeleleri ortak bir hedefte birleştirmeye çalışan Marksist stratejiye adeta meydan okumaktadır (Douzinas, 2018:198).”

Yine konuya ilişkin geniş bir yazına sahip olan Bağımlılık Okulu temsilcilerinin ise insan haklarına yaklaşımı oldukça – hatta Marx’ınkinden bile daha fazla – şüphecidir. Onlar çalışmalarında artı-değerin küresel dağıtımını süreçleriyle ilgilenirken esas olarak Batı hegemonyasını hedef tahtasına oturturlar ve bu bağlamda “insan hakları” kavramının evrenselliğini tartışmaya açarlar. Özellikle Samir Amin ve Immanuel Wallerstein, “insan hakları”nın Batılı bir bağlamdan türeyen, ancak insanlığa evrenselmiş gibi sunulan değerler bütünü olduğunu iddia etmektedirler. Wallerstein, “insan hakları” kavramının daha önceki yüzyıllardaki “Hristiyanlığı yayma” ve “uygarlaştırma misyonu”ndan pek de farklı olmadığını ileri sürmektedir (Wallerstein, 2018:12-41). Ona göre bunların hepsi Batı hegemonyasının dünyanın tümüne yayılmasını ve “güçlü merkez devletlerin”, “güçsüz çevre devletlere” müdahalelerini haklılaştıran argümanlardan ibarettir. Bu bakımdan ona göre “tarihsel kapitalizm” ile insan hakları arasında kopmaz bir bağlantı vardır:

“İnsan hakları ve demokrasi kavramları, evrensel değere ve hakikatlere dayandığı için Batı medeniyetinin üstünlüğü ve ‘piyasa’ya boyun eğmenin kaçınılmazlığı bize sanki bildik fikirlermiş gibi sunuluyor (Wallerstein, 2018:11).”

Bu noktada Bağımlılık Okulu ile post-Marksizmin ortaklaştığı noktalar olduğu söylenebilir de Bağımlılık Okulu teorisyenlerinin – özellikle de Samir Amin’in bu konudaki ayrıntılı açıklamalarıyla – “kültüralist” olarak adlandırdıkları bu kesimlerden kendilerini net olarak ayırmaktadırlar. Özellikle emperyalizme dair kavrayışa ilişkin olarak Amin, post-Marksizmi eleştirir. Ona göre post-Marksizmin emperyalizm kavrayışı, emperyalizmi ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak görmez; onu dar politik boyutuna indirger (Amin, 2017: 141). Hatta yine Amin’e göre Hardt ve Negri’nin İmparatorluk teorisi, bu yaklaşımın bir sonucu olarak emperyalizmi devletin salt biçimsel iktidarını genişletmesinden ibaret gördüğü için hatalıdır (Amin, 2017: 141). Önemli bir başka ayırım noktası ise “evrensellik” yaklaşımı ile ilgilidir. Bağımlılık Okulcuları Avrupa-merkezciliğin kendi değerlerini evrensel olarak dayatmasına karşı çıkarken post-modern teoriden farklı olarak evrensel değerlerin olamayacağını iddia etmezler, aksine başka bir evrenselcilik arayışı peşindedirler. Amin’e göre post-modernizm, burjuvazinin evrenselcilik düşüncesinin eleştirisini, geçmişin mirası olan kültürel farklılıkların yüceltilmesi ile yapmakta ve böylece “gericiliği” yeniden üretmektedir (Amin, 2018a: 22). Bu konuda Wallerstein şöyle demiştir:

“İnsanlar her şeye kadir bireyin gerçekten tarihin öznesi olduğuna artık inanmadıklarından, grupların koruyuculuğu peşindeler. Yeni jeokültürel izlek ilan edildi bile: Bu kimlik izleğidir; ‘kültür’ ya da daha isabetli olacaksak ‘kültürler’ adı verilen o çok kaçamak kavramda kabuklaşan haliyle kimlik (Wallerstein, 2016: 140).”

Amin, Batılı merkez devletlerin “insan hakları” ile meşruiyet sağladığı uluslararası hukuk sistemini “iç işlerine karışma hukuku” olarak tanımlamıştır (Amin, 2018a:183). Onun için “insan hakları” gibi değerler evrensel olmaktan çok uzak oldukları gibi, bu değerlerin evrensel gibi sunulması, uluslararası müdahaleleri meşrulaştırmak adına kullanılması insanlığın “uluslararası hukuk ideallerine” de büyük zararlar vermektedir. Amin’e göre “evrensel değerleri” savunduğunu söyleyen Avrupa-merkezci paradigmanın “pazar ve demokrasi”yi birleştirerek oluşturduğu “liberal ütopya” (Amin, 2018b:12) insanlığa kurtuluş adı altında sömürden başka bir şey getirmemektedir.

Post-Marksistlerden farklı olarak insan haklarına olumsuz bir şüphecilikle yaklaşan Bağımlılık Okulu teorisyenlerinin – ya da neo-Marksistlerin – insan hakları kavramının emperyalist yayılcılıkla ilişkisini ortaya koyarak ve bu kavramın evrenselliğini sorgulayarak sosyalist bir strateji için “tedbirli” olunması gereken yanlarını vurguladıkları söylenebilir.

Sosyalist Strateji için Açmazlar

İnsan hakları mücadelesinin sosyalist bir stratejinin parçası olması bakımından çeşitli açmazlar barındırdığının altı çizilmelidir. İlk bahsedilmesi gereken, hakim insan hakları retoriğinin, emperyalizmin meşrulaştırıcı argümanlarından birini oluşturduğudur. Gerçekten de 21. yüzyılda emperyalist merkezlerin, çevre ülkelere yönelik müdahalelerini haklılaştırmak için başvurduğu en temel argüman “insan haklarının korunması” ve bununla bağlantılı “terörle savaş” söylemidir. Bu bakımdan Wallerstein’a göre Amerikan yerlilerinin köleleştirilmesinde Hristiyanlığın rolü neyse Irak ve Afganistan işgallerinde de “demokrasi ve insan hakları”nın rolü odur. Üstelik arada sadece işlevsel açıdan değil; kavramların çağrıştırdığı mistik anlamlar bakımından da benzerlik mevcuttur. Misal Hristiyanlığın da insan haklarının da “ezeli ve ebedi” olarak doğru ve evrensel olarak kabul edilmesi gerektiği ilgili dönemin hakim paradigmasının bir parçasıdır. Bu bakımdan Amin’in, Kuzey Amerikan halkının kendisini “Tanrı’nın seçilmiş halkı” olarak gördüğünü iddia ettiği köktenci propaganda (Amin, 2018a:58) ile insan hakları retoriğinin oldukça uyumlu bir ikili oluşturduğu söylenmelidir.

İnsan haklarının mistifikasyonu ile merkez kapitalist ülkelerdeki (a) politik durum birleştiğinde ise siyasal alandaki tüm öznelerin birbirine yakınsadığı bir tablo oluşmaktadır. Örneğin, ABD’deki siyasi yelpazede karşıt konumlarda yer aldıklarını iddia eden Demokratlar ve Cumhuriyetçiler, dünyayı “insan haklarına sahip olan ve olmayan” şeklinde ikiye bölen hakim yaklaşımı sürdürmek konusunda ortaklaşmaktadırlar. Yine benzer biçimde Alman Yeşillerinin emperyalist yayılcılık politikaları konusunda Hristiyan Demokratlardan daha solda olduklarını söylemek pek mümkün değildir. Hatta Yugoslavya iç savaşı döneminde NATO bombardımanını açıkça desteklemeleri ve bugün Ukrayna-Rusya savaşında Ukrayna’ya ağır silahlar gönderilmesini savunmaları gibi hamleleriyle Alman Yeşilleri’nin en geniş anlamıyla “Batı’nın çıkarları” söz konusu olduğunda tipik bir sağ parti ile büyük benzerlikler gösterdiği iddia edilebilir. Söz konusu Avrupa-merkezci değerlerin yayılmasını sağlamak olduğunda siyasi yelpazenin sağındaki ve “solundaki” partilerin ortaklaştığı görülmektedir. Bu özellikle “sol” kurumların liberal insan hakları paradigmasına teslim olmaları olarak da okunabilir.

Çünkü dünyayı “insan haklarına sahip olan ve olmayan” olarak ikiye ayıran hakim yaklaşım, yalnızca “insan haklarına sahip” coğrafyalardaki insanların yaşamlarıyla ilgilenmektedir. Bu durumda bu coğrafyalarda yaşayan insanların atomize hale gelmiş kimlikleri Wallerstein’in ifadesiyle yeni sistemin jeokültürünü oluşturduğundan geri kalan tüm sömürü ve eşitsizliklerin üstü bu “kimlik siyaseti” ile kapatılabilir hale gelmektedir. Mesela Kamala Harris’in ABD Devlet Başkan Yardımcısı olması Afro-Amerikalı ve kadın kimliğine sahip olması nedeniyle mevcut hükümetin dünya çapında eşitsizliği artıran politikalarının üzerinden atlanarak “sol” adına önemli bir gelişme kabul edilmektedir.

Hakim insan hakları retoriğinin yarattığı apolitizasyon, sosyalist strateji için büyük bir açmazdır. Buradaki apolitizasyon, kitlelerin sömürü ve tahakküm ilişkilerindeki konumlarını değıştirmeyi değıl, bu ilişkide ezilen pozisyonda bulunanları temsil eden bireyleri mevcut ilişkileri değıştirmeden sürdürecektir organizasyonun parçası yapmayı hedefleyen siyasi anlayışlardadır. Böylece kitlelerin siyasi elitlerden medet umduğu ve bu sayede siyasete (gerçek) demokratik katılım kanallarının tıkanıdığı bir durum oluşmaktadır. İnsan hakları hareketinin, siyasetin yerine ikame ediliyor olması bu nedenle bahsedilen apolitizasyonun parçasıdır. Moyn (2014:68), insan haklarının felsefi temellerini oluşturan “insan onuru” kavramının çok sık siyasetten arındırılan bir kavram olmasının endişe verici olduğunu söylemiştir. Böylece insanın özgürleşmesi problemi politik, ekonomik ve örgütsel bağlarından kopartılmakta, birtakım “tarafsız” insan hakları kuruluşunun çözmesi gereken uluslararası hukuka ait bir problem olarak görülmektedir (Baransel/Abay, 1999). Buradaki “insan”, Marx’ın Bildirgeler’e yönelik eleştirisinde ele aldığı şekilde “monad olarak yalıtılmış”, toplumsal yaşamdan ve üretim ilişkilerinden dışlanmış, soyut, idealize edilmiş insandır. Massimiliano Tomba (2019:64), hakim insan hakları yorumundaki temel anlayışa dair sorunun siyasi öznenin aktif olarak bulunmamasında aranması gerektiğini söylemektedir. Bu soyut insan siyasal ve toplumsal bir bağlama ait olmadığı sürece hak ihlallerine karşı korunması gereken bir “kurban” gibi görünecektir (Tomba, 2019:64). Bu bakış açısı, sınıfsal çelişkilerin yerine birey-toplum, sivil toplum-devlet çelişkilerini koymakta, bireyden başka bir özne kabul etmemekte ve böylece toplumsal dönüşümü olanaksız hale getirecek bir perspektife evrilmektedir (Baransel/Abay, 1999).

Apolitizasyon olarak tanımlanabilecek bir başka durum, insan hakları ideolojisinin tüm insanların ve halkların eşit olduğunu vadediyor olmasıdır. Üstelik bu, yalnızca idealize edilen bir hedef olmanın ötesinde sıklıkla mevcut,

yaşadığımız dünyayı kapsar bir biçimde tüm uluslararası hukuk belgelerinde ve insan hakları sözleşmelerinde ifade edilmektedir. Oysa gerçek maddi dünyada yaşayan ve soyut olmayan insanlar kendilerini, üretim ilişkilerindeki konumlarına, cinsiyetlerine, hangi devletin vatandaşı olduklarına ve hatta herhangi bir devletin vatandaşı olup olmadıklarına bağlı olarak sürekli sömürü ve tahakküm ilişkilerinin bir tarafında bulmaktadırlar. Hakim insan hakları ideolojisinin yarattığı bu yanılsama bu şekilde mevcut sömürü ilişkilerini görünmez kılarak daha da derinleştirmektedir. Bu bağlamda insan hakları ideolojisinin, gerçek dünyayı kavramaktan uzak – Moyn’un ele aldığı şekilde bir ütopya – olarak değerlendirilmesi doğru görünmektedir. Bununla ilgili Wallerstein’a atıfla Douzinas şöyle der:

“Immanuel Wallerstein’in dediği gibi tüm insanlar ve tüm halklar eşit haklara sahipse, böyle olagelmiş ve böyle devam edecek olan kapitalist dünya ekonomisi gibi eşitsiz bir sistemi sürdürmeyiz. Eşitlik ve onur hakkındaki misyoner açıklamalar ile müstehcen eşitsizliğin kasvetli gerçekliği arasındaki uçurumun bağ kurulamazlığı ortaya çıktığında insan hakları yeni ve kontrol edilemeyen gerginlik ve çatışmalara yol açacaktır. İspanyol askerleri geçmişte, “Kahrolsun Özgürlük!” diye bağıarak, ilerleyen Napolyon orduları ile yüzleşmişti, bugün ise insanlar yeni dünya düzeninin “arabulucuları” ile “Kahrolsun İnsan Hakları” çığlıkları atarak yüzleşiyor (Douzinas, 2022).”

Söz konusu eşitlik yanılsaması, esasen “hukuk fetişizmi” ile de doğrudan ilişkilidir. Paşukanis’e (2019) göre hukukun önünde herkesin eşit olduğu yönündeki fikir, toplumsal ve siyasal olarak da herkesin eşit olduğuna inanmamızı sağlar. Fetişizm, paraya herkesin eşit erişim imkânına sahip olduğunu düşündürebildiği yani toplumsal eşitlik yanılsamasına neden olduğu için kişinin zararına da olsa aynı para sisteminin devamını savundurur (Chandler, 2017). Aynı şekilde hukuk sistemi, herkese “sosyal güvenlik” verdiği yönünde bir yanılsamaya sebep olduğu için fetişleştirilir. Oysa “haklar” çoğunlukla yasal olarak gerçek, toplumsal olarak hayalidirler (Chandler, 2017).

Ele alınması gereken başka bir mesele insan haklarının, neoliberalizm ve küreselleşme ile bağlantılı olarak uluslararası hukuk kurumları ve sivil toplum kuruluşları (STK) aracılığıyla Üçüncü Dünya üzerinde oynadığı roldür. Whyte’a göre (2019) insan hakları evrenselciliği, Avrupa sömürgeciliğinin tarihi bir parçası olup, sömürge toplumlarının kapitalist biçimde zorla yeniden inşasını hem kolaylaştırmaya hem de gizlemeye

hizmet etmektedir. Üçüncü Dünya ülkeleri için yeni-sömürgecilik ilişkilerinin derinleşmesi, neoliberalizmin küreselleşmesiyle gerçekleşmiştir ve bu jeopolitik eşitsizliklerin derinleşmesinde “insan hakları” söylemi önemli bir rol oynamıştır. Yine Whyte’in vurguladığı gibi (2018:22) 1980’lerden sonra Üçüncü Dünya’nın Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) talepleri – yani küresel servetin yeniden dağıtılması talepleri – bu ülkelere yönelik özelleştirme, uluslararası piyasaya dâhil edilme ve ekonomiyi kurlsızlaştırma gibi politikalara eşlik eden insan hakları temelli “devletin kötü yönetimi ve despotizmi” eleştirileriyle bastırılmıştır. Küreselleşmenin Üçüncü Dünya’nın yeniden dağıtım taleplerinin bastırılmasında Bretton Woods örgütlerine onlarla uyum içerisinde çalışan insan hakları STK’ları eşlik etmiştir. Whyte’in dediğı gibi:

“Küçük bir insani yardım STK’sının gücü, G7 ülkeleri ve Bretton Woods kurumlarının toplam ağırlığıyla karşılaştırılmaz, ancak insani yardım kuruluşları yine de Üçüncü Dünya yoksulluğunun sorumluluğunu sömürgeciliğın mirası ve küresel ekonominin yeni sömürgeci çerçevesinden uzaklaştırmada önemli bir rol oynadılar (Whyte, 2018: 22).”

Aktif uluslararası insan hakları STK’larının büyük bir bölümünün Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da konuşlandığı halde aktivistlerinin çoğunlukla Üçüncü Dünya ülkelerinde çalışıyor olmaları (Zabunoğlu/Sönmez, 2021:265), Birinci Dünya tarafından bu ülkelerin küresel kapitalist sisteme dâhil edilme stratejisinden bağımsız görülmemelidir. Yalnızca STK’lar eliyle değil, uluslararası hukuk kurumları ile de bu strateji işlerlik kazanmıştır. Örneğın Daimî Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde (ICC) soruşturuılan ve kovuşturulan insanlığa karşı suçlarla ilgili sanıkların neredeyse tümünün Afrika kökenli olması yeni-sömürgeciliğın uluslararası hukuk kurumları ve insan hakları hukuku eliyle yeniden üretilmesine örnek olarak gösterilebilir. Böylece insan hakkı ihlallerinin yalnızca çevre ülkelerde görüldüğü argümanı ve Batı’daki insan hakkı ihlallerinin görmezden gelindiğı bir yanılsama ile Üçüncü Dünya’daki sorunları Batı’nın çözmesi gerektiğı anlayışı normalleştirilmektedir. Bu bağlamda insan haklarını “uluslararası hukukta üçüncü dünya yaklaşımları” (Third World approaches to international law – TWAIL) perspektifinden değerlendiren Makau Mutua, uluslararası insan haklarının, Batı’nın Avrupa-merkezci normlarını evrenselleştirmek için, sömürgeleştirme faaliyetinin ve bununla bağlantılı olarak Üçüncü Dünya üzerinde ekonomik ve politik isteklerini gerçekleştirebilmenin bir yolu olduğunu söylemektedir (Zabunoğlu/Sönmez, 2021:263).

Chimni (2006:11), uluslararası hukukta insan hakları söyleminin tüm uluslararası hukuku kapsayacak şekilde genişlemesinin, Üçüncü Dünya devletleri üzerinde neoliberal politikaları uygulamaya yönelik baskının arttığı döneme denk geliyor olmasının tesadüf olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre insan haklarının uluslararasılaşması esasen özel mülkiyet hakkının uluslararasılaşmasından pek de farklı değildir. Dolayısıyla insan haklarının dili, otoriter devletleri kınamak ve onlara karşı mücadele etmek için kullanılabilirken; insan haklarının özgürleştirme vaadi, mülkiyet hakkının uluslararasılaşması şeklinde sınırlandırılmış durumdadır. Bu çelişki Üçüncü Dünya'nın egemenlik alanlarına müdahalenin meşrulaştırıldığı zemini oluşturmaktadır (Chimni, 2006:11). Chimni aynı zamanda Batı tahakkümünü sağlayan bu meşruiyetin, ulusal çıkarları savunduğunu iddia eden Üçüncü Dünya'nın "yönetici seçkinleri" ile uluslararası sermayeyi elinde tutan Batılı "yönetici elitler" arasında emperyalizmin yeniden üretilmesine hizmet eden bir işbirliği neticesinde oluştuğunu söylemektedir (Zabunoğlu/Sönmez, 2021:267). Yani Üçüncü Dünya ülkeleri ancak küreselleşmeyle uyumlu yöneticiler tarafından yönetildiklerinde insan haklarının olduğu ülkeler olarak kabul edilmektedirler.

Toparlamak gerekirse, insan hakları mücadelesinin sosyalist strateji için çözülmesi güç meseleleri bulunmaktadır. Başta emperyalizmin meşrulaştırıcı argümanı olması ve Üçüncü Dünya'nın eşitlik taleplerinin bastırılmasını sağlayan hakim bir söylem olması bu kavramın yeniden tanımlanmasının zorluğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan insan haklarını siyaset yerine ikame eden apolitik yaklaşım, onun kendisinin politik bir mücadelenin parçası olmasının olanaklarına zarar vererek sosyalist strateji ile uzlaşmaz bir karşıtlık yaratmaktadır. Bu bağlamda insan hakları kavramının ve hareketinin hakim anlamının benimsenmesi, onun pratikte ufku kapitalizmin sınırlarını aşan toplumsal hareketlerle buluşmasına engel teşkil etmektedir.

Olanaklar ve Örnekler

Bir önceki başlıkta belirtilenlerin yanında insan hakları mücadelesinin, sosyalist bir stratejinin parçası olmasının sunduğu olanaklar ve avantajlar da vardır. Neoliberalizmin krizi, her yerde neden olduğu yoksullaşma, şiddet ve otoriterleşme, "insan hakları"nın hakim anlamını, neoliberalizme karşı çıkan toplumsal hareketlerin özgürleştirici eğilimleri bağlamında değiştirmenin olanak ve örneklerini de sunmaktadır. Özdek, neoliberal küreselleşme döneminde sermaye ile kapitalist devlet şiddeti arasındaki yapısal ilişkinin çok daha görünür olduğunu söyleyerek sermaye birikiminde zorun belirleyici olduğu Marx'ın "ilkel birikim" dönemi ile günümüz arasında paralellik

kurmuştur (Özdek, 2002:27-28). Özdek'in kurduğu paralellik David Harvey tarafından da "mülksüzleştirme yoluyla birikim" (accumulation by dispossession) kavramıyla kurulmuştur (Harvey, 2003). "Kamusal malların özel mülkiyet konusu haline getirilmesi", "kamusal borçlanma ve uluslararası borç sistemi", "ticaret savaşları" gibi "ilkel birikim" araçlarının kullanılıyor olması bu sermaye birikim sürecinin zora dayalı yöntemlerinin günümüz koşullarında yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir (Özdek, 2002:28). Üstelik bu benzerlik yalnızca kullanılan yöntemlerle değil ulaşılan sonuçlar ile de görünür olmaktadır. Küreselleşme ve neoliberalizm, ilkel birikim dönemindekine benzer bir biçimde, kişi üzerinde hukuksal mülkiyet hakkına değilse de borç ve sözleşme gibi başka hukuksal araçlara dayalı olarak köleliği yeniden üretmektedir:

"Köleliğin modern biçimleri arasında, borç köleliği, – ev hizmeti, cinsel kölelik ve sanayide istihdam amacıyla – kadın ve çocuk trafiği, kaçırılan ya da borçlandırılan çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması, organ satışı amacıyla insan kaçakçılığı gibi bir dizi örnek yer almaktadır. Bu örnekler, dünyanın pek çok bölgesine yayılmıştır, milyonlarca insanı etkilemektedir (Özdek, 2002:29)."

Alıntıda belirtilenlere ek olarak "modern köleliğin" ve zora dayalı sermaye birikim yöntemlerinin 2000'li yılların başından bu yana oldukça kurumsallaşmış olduğu belirtilmelidir. Özelleştirmenin devletin sağlamakla yükümlü olduğu kabul edilen temel hakları sağlayan kamu kurumlarına kadar genişlemesi, emek rejiminin neoliberal dönüşümü ile çalışmanın taşeronlaşması, güvencesizleşmeyle artan iş cinayetleri, esnek çalışma ile mesai saati kavramının ortadan kalkması, kapitalizmin neden olduğu savaşlar neticesinde yurtlarını terke zorlanan göçmenlerin yedek işçi ordusuna dönüşümü gibi örnekler çoğaltılabilir. Bu örneklerin insan haklarının en temel amacı olan "insan onurunu sağlamak" ile çeliştiği aşıkardır. Üstelik özellikle Üçüncü Dünya ülkeleri arasında yabancı sermayeyi ülkeye çekmek adına sosyal-ekonomik haklar başta olmak üzere çevre hakkı ve tüketici hakları gibi insan haklarındaki standartların yöneticiler tarafından sürekli aşağı çekildiği bir durum yaratılmıştır (Uygun, 2019:546). Yine benzer bir şekilde Covid-19 pandemisi, "neoliberal kapitalizmin sınırsız büyümeye dayalı gelişim dinamiklerinin insanın da parçası olduğu doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini daha fazla sorgulanır kılarak" (Yıldızcan/Özpınar, 2021:16) çevre hakkı gibi ekolojiyle ilgili insan haklarını askıya almıştır. Bu noktalarda "insan hakları", kapitalizmin mağduru olan kitlelerce hakim paradigmaya karşı bir silaha dönüşebilmektedir.

İnsan haklarını böylece hakim paradigmanın hegemonyasına karşı bir hegemonya inşası çerçevesinde ele almak strateji açısından sosyalist siyasetlere çeşitli avantajlar sağlayabilecektir. Ransome'a göre hegemonya, bilinçli bir derinlemesine düşünme sürecini ifade ettiğinden, bu süreç siyasal strateji ve eylemin yeni biçimlerinin gelişmesine öncülük edecektir (Ransome, 2011:176). Bu bakımdan insan hakları ile sosyalist siyaset arasında bağlantı kurulmaya çalışılması, "bilinçli eylem yoluyla bir gerçekleştirim", bir praksis biçimi olacaktır (Ransome, 2011:176).

Aradaki bağlantıyı kurmak için ilk bahsedilmesi gereken, geleneksel insan hakları tasnifinde ikinci kuşak haklar olarak da bilinen ekonomik ve sosyal nitelikli hakların, bugün klasik haklarla aynı önem derecesinde kabul edilmesinin işçi sınıfının ve sosyalist siyasetlerin tarihsel mücadelelerinin sonucu olduğudur. Çalışma, sendika kurma, dinlenme, sosyal güvenlik, grev, sağlık ve konut hakkı gibi haklardan oluşan bu haklar 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1966 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi de dâhil pek çok uluslararası metinde ve çok sayıda ülkenin anayasalarında temel insan hakları olarak kabul edilmektedirler. Ekonomik ve sosyal hakların insan hakları sayılmasını sağlayan, işçi sınıfının kolektif eylemi ve iktidarı hedefleyen politik toplumsal hareketlerin kazanımlarıdır. 1848 Devrimlerinin talepleri, siyasi iktidardan dışlanan işçi sınıfının siyasi taleplerini içerdiği kadar yeni çalışma yaşamının getirdiği şartlara karşı sosyal hak taleplerini de içermektedir (Ertan, 2008:5). Bu bakımdan Marx'ın ayrımındaki "yurttaş hakları" ile "insan hakları"nın işçi sınıfının mücadelesinde ortak bir politik talep haline geldiği iddia edilebilir. Dolayısıyla insan hakları mücadelesi, bugünkü hakim anlamından farklı olarak sosyalist mücadelenin kazanımlarını yansıtmaktadır. Bahsi edilen ekonomik ve sosyal hakların işçi sınıfının mücadelesinin kazanımı olduğu, neoliberal elitlerin bu hakların insan hakkı olarak tanımlanmasına yaptıkları itirazdan ve onlara rağmen bu şekilde tanımlanmış olmasından anlaşılmaktadır. Neoliberaler, hak talepleri ekonomiye devlet müdahalesini ve servetin yeniden dağıtımını içerdiğinde bunların insan hakkı olarak tanımlanmasına karşı çıkmışlardır (Whyte, 2019). Örneğin Friedrich A. Hayek gibi neoliberal yazarlar, sosyal ve ekonomik hakların, "yaşam, özgürlük ve mülkiyet" gibi klasik haklardan hiyerarşik olarak daha altta olduklarını, onlar gibi "evrensel" olamayacaklarını ve hatta insan haklarını "tahrip ettiklerini", dolayısıyla devletin bu hakları gerçekleştirmek adına hiçbir şey yapmaması gerektiğini savunmuşlardır (Uygun, 2019:539-544).

Bugün doktrinindeki hakim görüşe göre de insan haklarının en temel

parçalarından kabul edilen sosyal haklar, egemen ideoloji tarafından sınıfsal mücadele bağlamından çıkarılmakta, adeta “gökten zembille inmiş gibi” sunulmaktadır (Özveri, 2011:209). Hakim paradigma, sosyal hakların önce “insan hakkı” olarak görülmesine karşı çıkmış; engelleyemediği noktada bu hakların toplumsal mücadelelerle olan bağlantısını kesmeye çalışmıştır. Bu kapitalist sistemin bir “becerisi” olarak da görülebilir:

“İlginç olan ve vurgulanması gereken kapitalist sistemin önceleri karşı çıktığı sosyal hakları kendi varlığını tehlikede gördüğü tarihsel kesitte önce tanıma ve tanıdıktan sonra içselleştirerek hakim sınıflar lehine kullanma konusunda gösterdiği beceridir (Özveri, 2011:212).”

Sosyal hakların bugünkü hukuk tarafından güvenceye alınması ve insan hakkı olarak kabul ediliyor olması, kapitalist sistemin bir getirisi değil tam tersine bu sisteme karşı mücadele eden toplumsal hareketlerin elde ettikleri kazanımlardır. Bir hakkın hukuk sistemince tanınmış olması o hakkı var eden bir unsur değil, o hakkın varlığının mevcut hukuk sistemi tarafından kabul edildiğini gösteren bir veridir (Özveri, 2011:211). Hakkı var eden o hakkın hukuk sistemi tarafından tanınmasını sağlayan toplumsal mücadeledir. Dolayısıyla nasıl ki “klasik haklar” olarak kabul edilen birinci kuşak insan hakları feodaliteye karşı burjuvazinin mücadelesi ile kazanıldıysa, “sosyal haklar” olarak kabul edilen ikinci kuşak insan hakları da işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesiyle kazanılmıştır. Tüm hak kuşakları doğası gereği bir sınıfsal ve toplumsal mücadelenin izini taşımaktadır ve o mücadelenin seyrine göre şekillenmektedir. Aynı şekilde “dayanışma hakları”, “halkların hakları”, “kolektif haklar” olarak isimlendirilen geleneksel tasnife göre üçüncü kuşak insan hakları da ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi veren halkların kazanımları neticesinde “kendi kaderini tayin hakkı” olarak kabul edilmiş haklardır. Üstelik bu hakların geçmişteki sömürgecilik pratiklerine karşı Üçüncü Dünya halklarının zaferlerini koruma altına aldığı da iddia edilebilir; halkların hakları insan haklarının öznesinin sadece birey olmadığını göstermiştir. Bu hakları sadece bireylerin hakkı olarak kavramak, bir dışlamaya yol açmaktadır:

“Sadece bireyi hakkın öznesi kabul etmek, çoğu zaman, kadınları, çocukları, yerli halkları, azınlıkları, Batılı olmayan kültürleri... dışarıda bırakmak anlamına gelir (Turanlı Yücel, 2011:195).”

İnsanlığın en temel gereksinimlerinin – su, ulaşım, sağlık, barınma, beslenme gibi – birer “hak talebi” olarak örgütlenmesi mümkündür. Bu mücadelenin

“insanca bir yaşam istiyoruz” sloganı ile bu temel hakları alınır-satılır bir metaya dönüştüren neoliberal kapitalizme karşı sosyalist bir politika projesiyle birleştirilme çabasının örnekleri Türkiye’de ve dünyada görülmüştür. Bu çabanın bir parçası Türkiye’de 2000’li yıllarda “halkın hakları mücadelesi” ismiyle ve “hak meclisleri” ile örgütlenen bir siyasi çizgi ile ortaya çıkmıştır. Parçalı hak mücadelelerini bütünlüklü bir siyasi programla birleştirmeye çalışan bu çizgi günümüzde belirgin değilse de sosyalist siyaset için önemli bir miras bırakmıştır. Bu kapsamda örgütlenen Halkın Hakları Forumu sonuç bildirgesinde kamusal varlıklar ve sosyal haklar için verilecek mücadele sınıf mücadelesinin güncel biçimi olarak nitelendirilmiş, kapitalizme karşı insan haklarının hakim-liberal kavrayışının tam zıttı bir pozisyon alınmıştır. Halkın Hakları Forumu sonuç bildirgesine bakmak bu konuda önemli bir fikir verebilir:

50

“Halkın hakları programının toplumsal ve siyasal plandaki dayanakları ve güvenceleri, toplumsal mülkiyet hakkı ve doğrudan halk demokrasisidir. Halkın hakları mücadelesi, emekçilerin söz, yetki ve karar hakkını; üretkenlerin yönettikleri bir d ü n y a y ı savunur ve doğrudan demokrasi pratiklerini bugünden çoğaltmayı hedefler. Halkın kolektif haklarının özgürleştirici neticeler verebilmesi için her türlü baskıya direnme hakkı garanti altına alınmalı ve özel mülkiyetin hak statüsündeki hukuki varlığına son verilmelidir. Halkın hakları mücadelesi, özel mülkiyetin bir hak olarak tanınmasına karşı çıkar ve toplumsal mülkiyet hakkını savunur. (Halkın Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi, 2007).”

Hak mücadeleleri çizgisinin sosyalist strateji içerisindeki yerini tartışan Ali Ergin Demirhan, parçalı hak mücadelelerinin neoliberalizme karşı öz savunma pratikleriyle önemli bir birikim yarattığını, bu birikimin “21. yüzyıl sosyalizmi”ni gerçekleştirme iddiasına ulaştığını iddia etmiştir (Demirhan, 2011:17). Ancak temel sorunun öz savunma pratikleri şeklinde gelişen parçalı hak mücadelelerinin, “işçi sınıfının tarihsel çıkarlarına odaklanan” “nihai bir mücadeleye” evrilememesi olduğunu da belirtmiştir (Demirhan, 2011:17). Sosyalist strateji tartışması insan hakları bağlamında tam da bu noktada devreye girmektedir. Yine eşit yurttaşlık ve temel insan hakları talep eden ezilen cinsiyet ve cinsel kimlik mücadeleleri, ekoloji-kent-doğa mücadeleleri gibi yeni toplumsal hareketlerin, hakim paradigma ile uyumlu aktivizmin sınırlarına sığmayan, neoliberal kapitalizmin dayattığı otoriterliğe karşı meydan okuyan çıkışları bulunmaktadır. Bu hareketlerin özgürleştirici eğilimleri ile birleşen sınıfsal bir stratejinin kapitalizme karşı daha güçlü bir

meşdan okuma sağlaması mümkündür.

İnsan hakları mücadelesinin doğrudan neoliberalizmin karşısında konumlandığı önemli bir örnek olarak sosyal forumlar süreci ve Dünya Sosyal Forumu (DSF) üzerinde de durulmalıdır. İlk olarak 2001’de Porto Alegre’de Dünya Ekonomik Forumu’na karşı örgütlenen DSF, neoliberal küreselleşmeye alternatif olarak pek çok toplumsal hareketi, STK’yı, insan hakları savunucusunu ve küreselleşme karşısını bir araya getirmiş, her yıl düzenli olarak toplanan ve giderek genişleyen bir “harekete” dönüşmüştür. “Hareketlerin hareketi” olarak adlandırılan DSF, “katılımcı, çoğulcu ve çeşitlikçi” özelliklerinin “sermayenin egemenliğine karşı” olduğunu söylemiş ve mücadele odağına neoliberalizme, özelleştirmeye, serbest ticarete, devletin ekonomideki kontrolünün kaldırılmasına karşı mücadeleyi koymuştur (Mani, 2019:1305). Her ne kadar geçmişteki etkisini sürdüremese ve siyasallaşamama, sivil toplumun sınırlarına hapsolma gibi haklı eleştirilerin hedefi olsa da DSF’nin, “başka bir dünya mümkün” sloganına uygun olarak “başka bir insan hakları mümkün” anlayışına yaptığı katkı yadsınamaz. DSF, insan haklarından yararlanması mümkün olmayan insanlara ve halklara odaklanmış, onları katılımcısı yaparak insan haklarının esas gündeminin neoliberalizmin mağduru olan kitlelerce belirlenmesine hizmet etmiştir. Bu bakımdan DSF’nin önemi, dünyanın çok farklı bölgelerinde ortaya çıkan hegemonya karşıtı çok sayıda ve çok çeşitli toplumsal hareketi bir araya getirmesidir (De Sousa Santos, 2008).

Gramsci (2018:282), “hegemonyanın “eşi benzeri görülmemiş şekilde yoğunlaşarak” daha müdahaleci hale geldiği, muhalif güçlere açıktan saldırıldığı ve egemen grubun hegemonik pozisyonlarını – siyasal ve yönetsel – tüm denetim araçlarıyla birleştirdiği bir evreden bahseder. Ona göre “tüm bunlar siyasal-tarihsel durumda nihai bir evreye girildiğini gösterir, çünkü politikada ‘mevzi savaşı’ bir kez kazanıldıktan sonra kesin bir hal alır (Gramsci, 2018:282).” Pekâlâ, mevcut hegemonyanın tüm hakları askıya almaya başladığı ve neoliberal küreselleşmenin tüm şiddet araçlarını seferber ettiği bir durumun bir mevzi savaşı olarak görülmesi mümkündür. Hak mücadelelerini ufku kapitalizmin sınırlarını aşan politik bir programla birleştiren bir strateji; tam da bu hakları etkisizleştirmeye çalışan neoliberalizme karşı önemli bir mevzi açabilir/açmaktadır. Bu bağlamda insan haklarının, sömürüyü görünmez kılan hakim anlamının kuşatması altında bulunmak, karşı-hegemonyayı amaçlayan bir strateji için açmaz olduğu kadar olanağa da dönüşebilir.

“Politikada kuşatma, bütün görünüşüne rağmen, karşılıklı olarak gerçekleşen bir şeydir; yöneticinin bütün kaynaklarını elinin altında toplamak zorunda kalması onun düşmanını ne kadar ciddiye aldığını göstermeye yeterlidir (Gramsci, 2018:282).”

Bu bakımdan DSF ve Halkın Hakları Forumu gibi pratikleri, hakim paradigmanın hegemonyasına karşı sosyalist siyasetlere yeni bir çerçeve kazandıran pratikler olarak görmek gerekir. Bu pratikleri aynı zamanda farklı siyasi kimliklerin, kapitalist küreselleşme karşıtı hareketlerin müdahaleleriyle kolektif bir siyasi kimlik ve alternatif oluşturma (Featherstone, 2004:634) denemesi olarak değerlendirmek de mümkündür. Esasen hakim söyleme karşı yeni bir insan hakları söylemi oluşturabilmek bakımından kazandıkları başarı vurgulanmalıdır. Ancak bunun bir karşı-hegemonya tesis etmesi, bu hareketler siyasallaşmadığı ölçüde başarısız olmuştur ki bu durum, yukarıda değinildiği üzere insan hakları hareketinin yaşadığı en önemli açmazlardan birini oluşturmaktadır.

Sonuç

52

Buraya kadar insan haklarının hakim ve ona karşıt ikili anlamları ve insan hakları hareketinin bu ikilik bağlamında sosyalist strateji için açmaz ve olanakları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirmenin ilerletilmesi sosyalist siyasetlerin politik alanlarını genişletebileceği gibi insan hakları hareketinin kapitalizmin sınırlarını aşacak şekilde tanımlanmasının da önünü açabilir. Bartholomew, insan haklarının ve hak mücadelelerinin, sınıfsal mücadeleler üzerindeki kurucu etkisinin araştırılmasının önemini belirtmiştir. Ona göre “en acil konulardan birisi hak söylemlerinin ve stratejilerinin ilerici toplumsal hareketleri güçlendirebilecek ve hegemonya-karşıtı sosyalist mücadeleler için yeni imkânlar yaratabilecek şekilde kullanımının değerlendirilmesidir” (Bartholomew, 1990:259). İnsan hakları konusunda böyle bir yeniden düşünme “sosyalist politik stratejiye yardım eden siyaset teorisinin gelişimine” katkıda bulunabilecektir (Bartholomew, 1990:260).

Bugün neoliberalizmin meşruiyet krizi ve hegemonyasını büyük oranda kaybediyor oluşu kapitalizmin bu formunun taşıdığı kavramları, bizzat kapitalizme karşı kullanmanın da imkânlarını yaratmaktadır. Bunların başında gelen insan hakları, en temel bakış açısıyla “insan onurunun korunması” meselesi olarak, ancak düzen dışı bir içerikle birleştiğinde gerçekleştirilmeyi vadettiği amaçlarına ulaşabilecektir. İnsan haklarının Marx’ın eleştirdiği biçimindeki klasik-liberal kavrayışının sürmesi, dışarda bırakılan insanlar ve halklar için insan haklarını gün geçtikçe daha dışsal bir hale getirecektir/

getirmektedir.

Sosyalist bir strateji açısından insan haklarının “insanın özgürleşmesi” meselesi olarak ele alınması ve politik bir programla birleştirilmesinin imkân ve örnekleri ortaya çıkmıştır. Burada temel sorun parçalı hak mücadelelerinin iktidarı hedefleyen bir strateji etrafında birleştirilmesinin zorluğudur. Bu kapsamda post-Marksizmin açtığı alanın insan haklarının taşıdığı anlamı değiştirmek, insan haklarını yeniden tanımlamak bakımından önemli olduğu kadar, parçalı mücadeleleri ortak bir hedefte birleştirme çabasına verdiği zararın da altı çizilmelidir. Yine de Bağımlılık Okulu temsilcilerinin oldukça yerinde kaygılarını gözetmekle beraber, insan hakları ile kurulacak pozitif ilişkinin ve bu kavramı yeniden tanımlama çabasının önemi ortadadır. Bahsedilmesi gereken bir başka tehlike hak mücadelelerinin bir çeşit “hukuk fetişizmine” teslim edilmesidir.

Paşukanis (2019), hukuk fetişizmini, alacaklı ve borçlu arasındaki ilişkiden hareketle anlatarak, hukukun toplumsal olanı değil, toplumsal olanın hukuku belirlediğini vurgulamaktadır. Nasıl ki borçlu ile alacaklı arasındaki ilişki, borcu garanti altına alan devletin cebri icra gücü tarafından yaratılmadıysa, toplumsal olguların hiçbirisi de hukuk tarafından yaratılmamıştır; aksini iddia etmek pekâlâ hukuk fetişizmidir (Paşukanis, 2019). Bu bağlamda hak mücadelelerini hukukun sınırları çerçevesinde kavrayarak toplumsal mücadelelerden ayıran yaklaşım bizi yine Marx’ın Yahudi Sorunu’nda işaret ettiği şekliyle insan hakları-yurttaş hakları ve sivil toplum-devlet ayrışmasına götürecektir. Sınıf çelişkileri yerine bu ayrımları koymak hakim insan hakları ideolojisinin apolitizmine teslim olmak anlamına gelmektedir. Tam da bu noktada hak mücadelelerinin politika ile ilişkisi netleştirilmelidir:

“Sınıf-ideoloji-siyaset-örgüt ilişkilerinin netleşmesi ile ‘kurtuluşun örgütlenmeyi gerektiren iktisadi bir dava olduğu’ anlaşılacaktır. Kapitalizmin küresel egemenliğine yeniden teslim olan dünyada, insanlığın infazdan önceki son hakkı sosyalistleri siyaset görevine çağırarak olacaktır (Baransel/Abay, 1999).”

Sosyalist siyaset insanın özgürleşmesinin önkoşulunun birbirinden yalıtılmış, “soyut” hale gelmiş bireylerin değil toplumun özgürleşmesi olduğunu, tek tek bireylerin özgürlüğünün de bu toplumsal kurtuluş stratejisine bağlı olduğunu vazeder. Gotha Programı’nın Eleştirisi’nde geçen “herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” ifadesi, bu vaazın kısa ama en etkili sloganıdır. Dolayısıyla aslında insan onurunun korunması, “insanca bir yaşam”

mücadelesi olarak insan hakları mücadelesi, sosyalizm mücadelesine içkindir. İnsan hakları kavramını, kazanmış olduğu apolitik ve hakim anlamına rağmen yeniden tanımlayacak ve “halka hitap eden bir politika projesine uyarlayacak” bir strateji bu nedenle mümkündür. Bu aynı zamanda sosyalist strateji için bir karşı-hegemonya inşa etmek ve kapitalizmin önemli mevzilerinden birini ele geçirmek anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

Amin, S. (2018b), *Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi* (İstanbul:Yordam Kitap, 1. Baskı) (Çev.M.Sert).

Amin, S. (2018a), *Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması* (İstanbul:Yordam Kitap, 2. Baskı) (Çev.F.Başkaya).

Amin, S. (2017), *Modernite, Demokrasi ve Din: Kültüralizmlerin Eleştirisi* (İstanbul: Yordam Kitap, 2. Baskı) (Çev.F.Başkaya, U.Günsür, G.Öztürk)

Balibar, E. (1994), “The Rights of the Man and the Rights of Citizen”, *Masses, Classes, Ideas*, (New York: Routledge, 1. Baskı) 205-226.

Balibar, E. (2018), “Evrenseli Konuşmak”, *Transeuropeennes* (Çev.F.Keskin) 1-16.

Baransel, Ş./Abay, T.E. (1999), “İnsan Hakları Retoriği ve Mücadele Gerçeği”, *Gelenek*, <https://gelenek.org/insan-haklari-retorigi-ve-mucadele-gercegi/> (Erişim Tarihi: 24.08.2022).

Bartholomew, A. (1990), “Should a Marxist Believe in Marx on Rights?”, *Socialist Register* (Sayı.26) 244-264.

Chandler, W.M.A. (2017), *Evgeny Pashukanis: Commodity-Form Theory of Law*, <https://criticallegalthinking.com/2017/12/13/evgeny-pashukanis-commodity-form-theory-law/> (Erişim Tarihi: 25.11.2022).

Chimni, B.S. (2006), “Third World Approaches to International Law: A Manifesto”, *International Community Law Review* (Sayı.8) 3-27.

Demirhan A.E. (2011), “Özsavunmanın Sınırlarında Neoliberalizme Karşı Toplumsal Hareketler”, *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak*

- Mücadeleleri II (Ankara:NotaBene Yayınları, 2. Baskı) (Ed.Y.Bürkeu, M.Özuğurlu, Y.Özdek, E.V.Elgür) 15-37.
- De Sousa Santos, B. (2008), “The World Social Forum and The Global Left”, *Politics & Society* (Cilt:36,Sayı.2) 247-270.
- Douzinaz, C. (2018), İnsan Haklarının Sonu (Ankara:Dipnot Yayınları, 1. Baskı) (Çev.K.Akbaş, U.D.Tuna).
- Douzinaz, C. (2022), “İnsan Hakları Üzerine Yedi Tez: (3) Neoliberal Kapitalizm & Gönüllü Emperyalizm”, *hukukkritik.com*, [https://www.hukukkritik.com/projects/insan-haklari-uzerine-yedi-tez%3A-\(3\)-neoliberal-kapitalizm-%26-gonullu-emperyalizm](https://www.hukukkritik.com/projects/insan-haklari-uzerine-yedi-tez%3A-(3)-neoliberal-kapitalizm-%26-gonullu-emperyalizm) (Erişim Tarihi: 24.08.2022) (Çev.C.Elgin).
- Engels, F. (1979), “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni”, *Seçme Yapıtlar III* (Ankara:Sol Yayınları, 1. Baskı) (Çev.K.Somer) 230-407.
- Ertan, İ.M. (2008), “Avrupa Konseyi Düzleminde Sosyal Hakların Korunması”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Featherstone, D. (2004), *Review Essay: Making Trans-national Spaces of Politics, Political Geography* (23) 625–636.
- Gramsci A. (2018), *Gramsci Kitabı/ Seçme Yazılar 1916-1935* (Ankara:Dipnot Yayınları, 3. Baskı) (Haz.D.Forgacs) (Çev.İ.Yıldız).
- Halkın Hakları Forumu Sonuç Bildirgesi (2007), <https://arsiv.halkevleri.org.tr/basin-aciklamalari/halkin-haklari-forumu-sonuc-bildirgesi> (Erişim tarihi: 01.09.2022).
- Harvey, D. (2003), “Accumulation by Dispossession”, *The New Imperialism* (Oxford University Press)
- Kıvılcım, Z. (2009), “İnsan Hakları ve Karşı Hegemonya”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Cilt:13,Sayı.1) 217-240.
- Lapavitsas, C. (2020), *This Crisis Has Exposed the Absurdities of Neoliberalism. That Doesn't Mean It'll Destroy It*, *Jacobin*, <https://jacobin.com>.

com/2020/03/coronavirus-pandemic-great-recession-neoliberalism
(Erişim tarihi: 27.11.2022)

Lefort, C. (2013), "International Law, Human Rights, and Politics", *Qui Parle: Critical Humanities and Social Sciences*, (Cilt:22,Sayı.1) 117-137.

Mani, S.M. (2019), "Dünya Sosyal Forumu ve Alternatif Küreselleşme", *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences* (Cilt 22, Sayı 5) 1304-1315.

Marx, K. (2014), *Yahudi Sorunu* (Ankara: Sol Yayınları, 5. Baskı) (Çev.M.İ.Erdost).

McLoughlin, D. (2016), "Post-Marxism and The Politics of Human Rights: Lefort, Badiou, Agamben, Rancière" *Law and Critique*, (Cilt:27, Sayı.3) 303-321.

Moyn, S. (2010), *The Last Utopia: Human Rights in History* (Harvard University Press, 1. Baskı).

56

Moyn, S. (2014), "The Secret History of Constitutional Dignity", *Yale Human Rights & Development Law Journal* (Sayı 17) 39-73.

Özdek, Y. (2002), "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısılacında İnsan Hakları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE* 1-44.

Özenç, B. (2015), Marx, "Hukuk Devletinin Kökenleri ve Liberal Hakların Sınırları", *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*(Ankara: NotaBene Yayınları, 1. Baskı) (Ed.B.Erdağı) 141-172.

Özveri, M. (2011), "Sosyal Haklar", *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri II* (Ankara: NotaBene Yayınları, 2. Baskı) (Ed.Y.Bürkev, M.Özügürlü, Y.Özdek, E.V.Elğür) 209-233.

Paşukanis, E.B. (2019), *Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm* (İstanbul:İletişim Yayınları, 1. Baskı) (Çev.O.Karahanoğulları).

Ransome, P. (2011), *Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş* (Ankara:Dipnot Yayınları,1. Baskı) (Çev.A.İ.Başgöl).

- Saad-Filho, A. (2021), “Endgame: From Crisis in Neoliberalism to Crises of Neoliberalism”, *Human Geography*, (Cilt:14, Sayı.1) 133-137.
- Savran, G.A. (1987), “Marx’ın Düşüncesinde Demokrasi”, *Onbirinci Tez Kitap Dizisi* (Sayı.6) 52-66.
- Therborn, G. (1999), *The Ideology of Power and The Power of Ideology* (Verso, 4. Baskı).
- Tilly, C. (2001), *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu* (Ankara:İmge Yayınları, 1. Baskı) (Çev.K.Emiroğlu).
- Tomba, M. (2019), *Insurgent Universality: An Alternative Legacy of Modernity* (New York:Oxford University Press).
- Turanlı Yücel K. (2011), “Halkların Hakları” Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri II (Ankara:NotaBene Yayınları, 2. Baskı) (Ed.Y.Bürkev, M.Özuguurlu, Y.Özdek, E.V.Elgür) 193-209.
- Uygun, O. (2019), *Devlet Teorisi* (İstanbul:Onikilevha Yayıncılık, 5. Baskı).
- Yıldızcan, C./Özpınar, C. (2021), “Pandemiye Tartışmak: Ekoloji, Neoliberalizm ve Kriz Yönetimi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* (Cilt:9,Özel Sayı) 1-21.
- Wallerstein, I. (2018), *Avrupa Evrenselciliği, Gücün Retoriği* (İstanbul:Bgst Yayınları, 2. Baskı) (Çev.A.F.Kılıç).
- Wallerstein, I. (2016), *Tarihsel Kapitalizm ve Tarihsel Uygarlık* (İstanbul:Metis Yayınları, 7. Baskı) (Çev.N.Alpay)
- Whyte, J. (2018), “Powerless Companions or Fellow Travellers?: Human Rights and The Neoliberal Assault on Post-Colonial Economic Justice”, *Radical Philosophy* (Cilt:2,Sayı.02) 13-29.
- Whyte, J. (2019), *The Morals of the Market: Human Rights and the Rise of Neoliberalism* (Verso Books, 1. Baskı).
- Wood, E.M. (1981), “The Separation of the Economic and the Political in Capitalism”, *New Left Review* (Sayı.127) 66-95.

Yalman G. (2012), “Devlet”, Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler (İstanbul:Yordam Kitap, 1. Baskı) (Haz.G.Atılğan, E.A.Aytekın) 69-85.

Zabunoğlu, H.G./Sönmez, E.Y. (2021), “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Dünya Yaklaşımları”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (Cilt:12, Sayı.1) 258-270.